

De eerste schooljaren zijn van groot belang voor de socialisatie van kinderen. Tijdige signalering van gedragsproblemen kan escalatie op latere leeftijd voorkomen. Er zijn gedragskenmerken die samenhangen met agressie, slachtofferschap en groepsvorming en observatieverschillen tussen leerkrachten en leerlingen.

TEKST GIJS HUIJSING BEELD WILBERT VAN WOENSEL

Wie is agressief naar wie?

Agressie in de onderbouw

Mag je bij vijf- tot zevenjarigen al spreken over pesten? Bij jonge kinderen is negatief gedrag veelal uitproberen en minder doelgericht

Iedere leerkracht zal beamen dat signaleren en interpreteren van agressie bij jonge kinderen lastig is. Het komt vaak voor dat kinderen, ouders én leerkrachten verschillende visies hebben op incidenten. Vaak signaleer je een incident, zoals een opstootje, ruzie, elkaar uitsluiten bij het samenspelen, pas als het al heeft plaatsgevonden. Of het lukt je niet om een goed beeld te krijgen van de situatie. Dan is de vraag: Wat is er gebeurd? Wie zijn erbij betrokken? Is jouw interpretatie in lijn met hoe de kinderen het zelf zien?

Het belang van signaleren

In de eerste schooljaren nemen kinderen deel aan een groep in een nieuwe omgeving. Professionals zoals leerkrachten kunnen in die periode vroegtijdig problemen in de sociale omgang signaleren. Een relevante vraag is in hoeverre leerkrachten, kinderen en ouders de sociaal-emotionele ontwikkeling op vergelijkbare wijze observeren en interpreteren. Er zijn twee recente studies naar agressienetwerken bij vijf- tot zevenjarigen: 'Wie is agressief naar wie?' De resultaten bieden inzicht in observatieverschillen tussen leerkrachten en leerlingen en laten zien hoe groepsvorming tussen agressieve kinderen en slachtoffers van agressie al op jonge leeftijd ontstaat.

Wie doet agressief tegen jou?

In het onderzoek werden jonge kinderen (vijf tot zeven jaar) geïnterviewd en ouders ►

Zo onderscheid je agressie van pesten

Spreken we over pesten of agressie? Onderzoekers definiëren pesten als 'vorm van agressie waarbij één of meer leerlingen een andere leerling bewust keer op keer kwetsen waarbij degene die gepest wordt zich moeilijk kan verdedigen'. Vier aspecten onderscheiden pesten van andere vormen van negatief gedrag:

1. Kwetsend
2. Stelselmatig
3. Doelgericht, bewust gedrag waarmee pesters iets willen bereiken
4. Er is een machtsverschil: gepeste leerlingen kunnen zich moeilijk verdedigen

Mogen we bij vijf- tot zevenjarigen al spreken over pesten? In het onderzoek is ervoor gekozen om dat niet te doen. Bij jonge kinderen is het negatieve gedrag veelal uitproberen en minder doelgericht. Ook blijkt slachtofferschap in de vroege kindertijd relatief instabiel. Jonge kinderen zijn vaak kortstondig slachtoffer, waarmee niet wordt voldaan aan het aspect van stelselmatigheid. Voor ouders vinden studies vaker stabiliteit van gedrag. Vanaf een jaar of acht (groep 4/5) lijken relaties te stabiliseren waardoor we kunnen spreken van pesten.

Gijs Huitsing

(g.e.huitsing@rug.nl) is universitair docent sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen

» én leerkrachten vulden vragenlijsten in (Huitsing et al., 2019). De kinderen kregen uitleg met een aantal plaatjes met verschillende vormen van agressie: verbaal, fysiek, materieel en relationeel. Vervolgens werd gevraagd: 'Wie doet agressief tegen jou?' Ook leerkrachten werd gevraagd wie agressief zijn (en naar wie?) en wie slachtoffer zijn (en van wie?). Om het beeld compleet te maken, noemden ouders in hoeverre hun kind internaliserend (verdrietig, angstig) of externaliserend (opstandig, fysiek agressief) gedrag vertoonde. In een vergelijkbare studie rapporteerden leerkrachten dominant (graag regels bepalen en anderen sturen) of sociaal onzeker (angstig, verlegen en vaak alleen) gedrag (Huitsing & Monks, 2018).

Observatieverschil

Bij het vergelijken van kinderen en leerkrachten bleek dat ze in slechts 11 tot 14 procent van de mogelijke relaties tussen kinderen dezelfde slachtoffers en hun ouders aanwijzen. Voor ongeveer de helft van de leerlingen waren kinderen en leerkrachten het er wel

over eens dat ze agressief waren, maar noemden ze andere slachtoffers bij deze ouders. Kortom: kinderen en leerkrachten waren het vaker eens over ouders dan over slachtoffers. Een verklaring is dat agressie in de vroege kindertijd stabiel is dan slachtofferschap. Er was een duidelijk observatieverschil tussen kinderen en leerkrachten bij agressie tussen jongens en meisjes. Volgens kinderen zijn jongens agressiever, maar jongens richten agressie even vaak op jongens als op meisjes. Ook agressie van meisjes is even vaak gericht op meisjes als op jongens. Leerkrachten zagen dit duidelijk anders. Zij gaven aan dat meisjes en jongens even agressief waren, maar meisjes vooral naar meisjes en jongens vooral naar jongens. Agressie tussen meisjes en jongens noemden leerkrachten veel minder. Een verklaring is dat leerkrachten mogelijk meer letten op de meest voorkomende interacties, die in de basisschoolperiode vaak gescheiden zijn voor jongens en meisjes. Agressie tussen jongens en meisjes observeren leerkrachten daardoor misschien minder snel, omdat ze er minder op letten.

Slachtoffers kijken niet af

Hoe passen de observaties van kinderen en leerkrachten bij door ouders genoemd gedrag? In lijn met de stelling dat slachtofferschap bij jonge kinderen minder stabiel is, kwam naar voren dat internaliserend gedrag ongerelateerd is aan slachtofferschap. Ook blijken onzekerheid en angstgevoelens van

kinderen ongerelateerd aan slachtofferschap. Dit betekent dat jonge agressieslachtoffers nog niet dezelfde gedragskenmerken vertonen als pestslachtoffers. Voor ouders is dit anders. Agressieve kinderen vertonen volgens zowel kinderen als leerkrachten vaker externaliserend gedrag, en volgens kinderen minder internaliserend gedrag. Daarnaast zijn agressieve kinderen dominant en meer zelfverzekerd. Deze resultaten laten zien dat agressieve kinderen al op jonge leeftijd gedrag vertonen dat kan bijdragen aan signalering.

Leerkrachten zien meer actie-reactie

Het blijkt dat leerkrachten vooral slachtoffers van agressie noemen als deze zelf ook agressief zijn. Leerkrachten rapporteren twee keer zoveel wederzijdse agressie als kinderen, waarbij slachtoffers agressie mogelijk vergelden door agressief te reageren. Daarnaast associëren leerkrachten slachtofferschap met zowel externaliserend als dominant gedrag. Dit duidt erop dat leerkrachten vooral agressieve slachtoffers noemen en veel minder passieve, teruggetrokken slachtoffers. Dit betekent niet dat leerkrachten gedrag 'fout' zien. Er is geen consensus over een objectieve maat voor agressie (of pesten). Het is niet te zeggen of leerkrachten een vertekende blik hebben of rapporteren wat daadwerkelijk gebeurt. Daarom is het verstandig om de perspectieven van zowel kinderen als leerkrachten serieus te nemen. Als kinderen aangeven dat ze slachtoffer zijn, is het van belang dit serieus te nemen, ook al is de eerste indruk dat het mogelijk anders zit.

Groepsvorming op jonge leeftijd

Er is onderzocht welke kinderen elkaar verdedigen om te weten in hoeverre agressie en slachtofferschap zijn ingebed in de groep. Er is gekeken of groepsprocessen uit de bovenbouw van de basisschool, waarbij pesters elkaar verdedigen en slachtoffers ook (Huitsing & Veenstra, 2012), al bij jonge kinderen te zien was. Daaruit kwam naar voren dat op jonge leeftijd ouders al groepjes vormen door elkaar te verdedigen. Voor slachtoffers werd dit niet

Wat zit erachter? Ga in gesprek

Agressief of teruggetrokken gedrag heeft vaak een reden. Vaak is die niet direct zichtbaar en kom je er niet gemakkelijk achter. Door stelselmatig (korte) gesprekken met kinderen en hun ouders te voeren, bouw je een band op en kom je meer te weten over de achtergrond van een kind. Vragen die je voor jezelf kunt beantwoorden:

- Welke signalen geeft het kind? Gaat het graag naar school?
- Sluiten non-verbale signalen en lichaamshouding aan bij wat een kind zegt?
- Komt het kind ontspannen over?
- Waar wordt het kind blij van? Wat vindt het kind leuk op school?
- Waar krijgt het kind zelfvertrouwen van?

Zo kom je dichterbij de onderwijsbehoeften en weet je beter wat deze leerling nodig heeft om ander gedrag te kunnen vertonen.

vastgesteld. Dit is in lijn met bevindingen in de bovenbouw, waar steun tussen ouders vaker voorkomt dan steun tussen slachtoffers. Slachtoffers in de onderbouw vinden elkaar mogelijk minder snel, omdat hun situatie vaak tijdelijk is. Groepsvorming van ouders op jonge leeftijd vraagt om vroeg signaleren en ingrijpen om versterkend gedrag te voorkomen.

Informatie delen

Door rekening te houden met de perspectieven en ervaringen van zowel kinderen, leerkrachten als ouders, kan probleemgedrag eerder herkend worden. Kinderen kunnen bijvoorbeeld vertellen over specifieke ervaringen die anderen niet observeren. Volwassenen zijn niet altijd aanwezig bij incidenten en slachtoffers of omstanders informeren hen niet altijd over wat er gebeurt is. Daarom is het belangrijk om informatie te delen. Denk aan de samenwerking tussen ouders en school bij het tegengaan van pesten (Van Niejenhuis, Huitsing, & Veenstra, 2015). Wederzijdse informatie-uitwisseling tussen kinderen, ouders, klasgenoten en leerkrachten kan bijdragen aan het eerder signaleren van ouders en slachtoffers en zo mogelijke groepsvorming van ouders voorkomen.

De literatuurlijst is te vinden op: www.hjk-online.nl/artikelen

Heb jij een goed beeld van jouw klas?

Deze werkvorm helpt te reflecteren op je groep. Heb je zorg om een leerling vanwege terugkerende agressie, ruzies of onzekerheid? Probeer deze leerling een dag te observeren, waarbij je je focust op het gedrag van klasgenoten:

- Wie gaan op een positieve manier met deze leerling om? Welk gedrag zie je?
- Welke kinderen spelen met deze leerling?
- Wie maakt ruzie met deze leerling? Hoe ontstaat die?
- Wie helpt deze leerling als er problemen zijn?
- Welke kinderen in de klas hebben geen interactie met deze leerling?

Welke inzichten leveren deze observaties op? Heeft deze leerling een fijne dag gehad, of juist niet? Jouw observaties zeggen veel over deze leerling én over de klas en de manier waarop jij naar jouw klas kijkt. Moet je naar aanleiding van de observaties jouw beeld over de klas bijstellen?